

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК 94:329 (410) Лейб

Бутурлімова О.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДЖЕЙМС РАМЗІ МАКДОНАЛЬД: ПОЛІТИЧНИЙ ТА ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ (1866–1937 РОКИ)

У статті розглядається політична кар'єра Джеймса Рамзі Макдональда – першого прем'єр-міністра Лейбористської партії Великої Британії. Значна увага приділяється становленню Джеймса Рамзі Макдональда як партійного лідера й авторитетного парламентаря. Автор зазначає, що за ініціативи Джеймса Рамзі Макдональда в 1903 р. ухвалено «джентльменську» угоду з лібералами, у результаті якої лейбористам вдалося значно збільшити представництво партії в парламенті. Спираючись на дослідження британських учених, автор відзначає характерну особливість періоду: 14-тирічне почергове прем'єрство Джеймса Рамзі Макдональда і Стенлі Болдвіна (1923–1937 рр.). Загалом автор підкреслює вагомий внесок Джеймса Рамзі Макдональда в розвиток Лейбористської партії, проте критична оцінка невдалих політичних кроків також міститься в статті.

Ключові слова: Джеймс Рамзі Макдональд, Лейбористська партія, прем'єр-міністр, політична кар'єра, соціалістичний рух.

Джеймс Рамзі Макдональд був однією із ключових фігур в період трансформації британської партійно-політичної системи ХХ ст. Його політична кар'єра знала часи великих успіхів і фатальних падінь. Так, за пацифістську позицію в Першій світовій війні його звинувачували в зраді національних інтересів. Також неочікуваним було його рішення піти на коаліцію з консерваторами і лібералами в 1931 р., що, по суті, перекреслило його значний вклад у розвиток Лейбористської партії, і багато хто сприймав його «як зрадника 1931». Навіть серед сучасних лейбористів залишається упереджене ставлення до постаті цього партійного лідера ХХ ст. Хоча під керівництвом саме цього політика Лейбористська партія увійшла у двопартійну систему Великої Британії, здобула сенсаційні перемоги на виборах в 20-х рр. ХХ ст. і отримала можливість сформувати свій перший уряд.

У даній статті автор ставить своїм завданням розглянути шляхи формування Джеймса Рамзі Макдональда як політичного діяча, простежити сходинки політичної кар'єри. Зроблена спроба пояснити, чому він сповідував соціалістичні ідеї і як вплинуло членство в Соціал-демократичній федерації, Фабіанському товаристві, Незалежній робітничій партії на

формування політичних поглядів і організаторських здібностей Джеймса Рамзі Макдональда.

Автор намагається з'ясувати позицію британських та інших закордонних дослідників щодо місця і ролі Джеймса Рамзі Макдональда в процесі становлення і розвитку Лейбористської партії. Водночас необхідно звернути увагу на те, що у вітчизняній історіографії політична діяльність першого лейбористського прем'єр-міністра залишається майже без уваги. На наш погляд, це пов'язується зі складністю використання архівних матеріалів вітчизняними дослідниками.

Якщо говорити про політичну і громадську діяльність Джеймса Рамзі Макдональда, то найбільш ґрунтовною є праця Девіда Маркуанда, яка вийшла 1977 р. [1]. У своєму дослідженні, яке базується на широкому архівному матеріалі, на щоденниках і особистих паперах Джеймса Рамзі Макдональда, автор відзначає його як авторитетного парламентаря, зусиллями якого Лейбористська партія перетворилася із групи тиску на парламентську партію. Серед популярних праць, присвячених постаті цього політика, варто також зазначити праці Кевіна Моргана [2], Лорда Елтона [3], Крістофера Ховарда [4], Роса Маккібіна [5].

Також серед сучасних праць, на нашу думку, необхідно звернути увагу на дослідження Дж. Гефні [6]. Автор цього дослідження висвітлює сильні і слабкі сторони партійних лідерів за більш ніж сторічну історію Лейбористської партії. Джеймса Рамзі Макдональда він називає партійним стратегом, гарним оратором, а невміння делегувати дрібні справи і надмірне загравання із можливими елітами відносить до недоліків.

Темі лідерства в Лейбористській партії 1918–1922 рр. присвячена стаття американського дослідника Р. Лімана [7]. Значну увагу вчений приділяє діяльності Джеймса Рамзі Макдональда як лідера міжнародного соціалістичного руху, який критикував комунізм і фашизм. Про особисте життя Джеймса Рамзі Макдональда і часи його перебування на Даунінг-стріт, 10 ідеться в дослідженні Т. Філі [8].

У статті Р. Грегорі серед загальної біографічної канви варто відзначити висвітлення зв'язків Джеймса Рамзі Макдональда з науковими колами, аналіз урочистих промов, в яких простежується глибоке розуміння важливості чинника науки в покращенні побутових умов британців, співпраці з капіталом у промисловості [9].

У працях пострадянських істориків (Е. Сулопарова [10], П. Абрамкін [11], С. Ценін [12]) наголошується на науковому підході до вирішення політичних питань у діяльності Джеймса Рамзі Макдональда. Водночас поза увагою дослідників залишилися відносини Джеймса Рамзі Макдональда із представниками християнських церков (англіканська, римо-католицька, пресвітеріанська церква Шотландії і нонконформістські деномінації) у контексті збільшення популярності Лейбористської партії серед мирян і духовенства.

Джеймс Рамзі Макдональд народився 12 жовтня 1866 р. у рибацькому селищі Лоссімут у північній Шотландії. Маленький Джеймі дбайливо виховувався бабусею і мамою. Початкову освіту він здобув у школі сусіднього селища Дрейн, де вчитель, також на прізвище Макдональд, був його першим інтелектуальним взірцем. Одним із висловлювань Макдональда-педагога було: «Навчаючись, ви повинні вдосконалюватися. Якщо ви покращили щось одне, будь ласка, намагайтеся покращити й усе інше» [3, с. 22–23]. Маленький Джеймс у шкільні роки захоплювався багатьма дисциплінами, що в майбутньому відкрило йому шлях до науки.

Трудовий шлях Джеймса Рамзі Макдональд починається із працевлаштування в містера Кроф-

тона із церкви Св. Стефана. Тут у лютому 1884 р. у Брістолі відкрилося відділення Соціал-демократичної федерації. Навіть у 1885 р. це було ізольованим маленьким товариством. Пройшло небагато часу, і молодий хлопець дізнався про існування цієї соціалістичної групи та став її активним членом. Пізніше діяч лондонської Соціал-демократичної федерації містер Хунтер Вотс провів перше ознайомче зібрання на «просто неба». У біографії Джеймса Рамзі Макдональда авторства Лорда Елтона згадується таке перше звернення під час цього зібрання на вулиці: «Друзі, ми брістольське відділення Соціал-демократичної федерації, ми проводимо збори, на яких будемо розповідати вам про наші звернення до робітників у всьому світі. Будемо пояснювати, для чого це вам і як це захистить вас від бідності» [3, с. 46]. Члени брістольської Соціал-демократичної федерації, серед яких був і Джеймс Рамзі Макдональд, надалі практикували вуличні зібрання. Маленький червоний прапор із назвою товариства майорів біля них. Члени товариства продавали копії «Джастіс», щотижневика Соціал-демократичної федерації. Так майбутній прем'єр-міністр набув першого досвіду публічних виступів та соціалістичної пропаганди. Пізніше Джеймс Рамзі Макдональд напише про ці часи так: «Ми всі мали ентузіазм ранніх християн в ці часи. Нас було мало і Євангеліє було новим» [3, с. 46].

Через деякий час Джеймс Рамзі Макдональд сам розпочав виступати із промовами на вуличних зібраннях відділення Соціал-демократичної федерації. На його першому виступі було тільки три слухачі. Але, незважаючи на це, завдяки роботі в Брістольській філії федерації молодий Джеймс Рамзі Макдональд набув політичного досвіду. Він активно брав участь у дискусіях, перша з яких була про засоби збільшення тиражів періодичного видання «Джастіс». Джеймс Рамзі Макдональд уважав, що гострий, вороже релігійний тон «Джастіс» не сприяв розвитку журналу. Він наголошував на тому, що за своїм стилем тижневик повинен стати більш професійним та толерантним. Пізніше він буде опікуватися партійним тижневиком «Лейбор Лідер» і намагатися відстоювати насичення цього тижневика не тільки партійною тематикою, але й усім важливим у житті (музику, науковими відкриттями тощо) [7, с. 151].

Уже восени Джеймс Рамзі Макдональд виступає проти Лондонської поліції та місцевої влади з їхніми постійними намаганнями заборонити зібрання на вулицях. 1 жовтня він виступав із лекцією в кав'ярні на тему «Мальтузіанізм проти

соціалізму». Як зазначав секретар товариства, «у цікавій і зрозумілій формі він порівнював дві доктрини і переконував у безсиллі мальтузіанізму позбавити того зла, яким ми оточені, тоді як із прийняттям соціалістичних принципів лихоліття можуть бути подолані» [3, с. 48].

Характерно, що тема, обрана Джеймсом Рамзі Макдональдом для виступу, не була ще суто політичною. На той час він ще не міг уявити, що все його життя буде пов'язане з політикою. Але працевлаштування в містера Крофтона було невдлим. Не відомо з яких причин, пов'язаних чи непов'язаних із членством Джеймса Рамзі Макдональда в Соціал-демократичній федерації, адже він не бачився з містером Крофтоном особисто, він втратив своє місце в гільдії. Під кінець року стало зрозуміло, що йому необхідно повертатися в Лоссімут. Найбільш здібний юнак у Лоссімуті провалив своє перше випробування, і скоро рідне містечко дізнається про це. Він вирішив, що після другої спроби він повернеться успішним або не повернеться взагалі.

Політичні очікування від праці в Соціал-демократичній федерації не були яскравіше, ніж робота в гільдії містера Крофтона. Але все ж таки молодий Джеймс Рамзі Макдональд дізнався, що означає стояти на власних ногах. Він набув хвилюючого політичного досвіду і, що важливо, усвідомив себе соціалістом раніше, ніж інші політики його покоління.

Через деякий час Джеймс Рамзі Макдональд знову повернувся в столицю. Його друг із Лондона написав, що є посада, яку Джеймс Рамзі Макдональд зможе легко обійняти. На цей раз Джеймс Рамзі Макдональд їхав із думкою «або зробити, або загинути». Але так сталося, що запропоновану посаду було зайнято того самого дня, коли він добрався до Лондона. Цілими днями він шукав будь-якої роботи. Але працевлаштування, який міг би оцінити здібності майбутнього прем'єр-міністра, так і не знаходилося. Джеймс Рамзі Макдональд міг повернутися в Лоссімут, але він навіть не хотів про це думати. Згодом Джеймс зміг влаштуватися кур'єром до щойно сформованого велосипедного клубу за 10 шилінгів на тиждень, що дало йому змогу залишитися в столиці. Коли він працював касиром у магазині, замість обіду, щоби не витратити гроші на їжу, він прогулювався містом, досліджуючи місцевість. І одного разу Д.Р. Макдональд знайшов у бібліотеку в Гілдохолі, де безкоштовно можна було читати книги і газети, що стало для нього великою знахідкою.

Випадково відбулося знайомство з хіміком, який бере його своїм асистентом і дозволяє самостійно працювати в лабораторії. Він завзято починає вивчати науку і готується отримати гранд у музеї Південного Кенсінгтона. Джеймс Рамзі Макдональд працював майже по 20 годин на день, не виходячи на свіже повітря. Після такого навантаження його здоров'я зовсім погіршилося. На той час Джеймс склав навіть деякі іспити, уже через декілька тижнів мав отримати свій грант. Але важкий стан здоров'я змусив його повернутися додому. Після декількох місяців лікування він знову їде в Лондон, де отримує можливість набувати політичний досвід.

У 1888 р. Джеймс Рамзі Макдональд стає особистим секретарем містера Томаса Лоу, ліберала за переконаннями, кандидата від округу Вест Айлінгтон, із заробітною платою в 75 фунтів стерлінгів. Завдяки саме цій роботі Д.Р. Макдональд дізнався більше про політику та мав змогу спілкуватися з вищими верствами суспільства. Робота в містера Лоу дозволила Джеймсу Рамзі Макдональду подивитися на різні складники ведення політичної боротьби, організацію округів, витрату коштів на рекламу як економічні чинники впливали на суспільство. Джеймс Рамзі Макдональд легко адаптувався в середовищі політиків.

Після чотирирічної праці в Томаса Лоу він уже мав можливість велику частину свого вільного часу приділяти власним спробам політичної діяльності. Навесні – на початку літа 1892 р. він об'їздив Південний Уельс, Мідлендс та північно-східну частину країни як лектор фабіанського товариства, виступаючи з лекціями на теми: «Чому багато бідних?», «Знаки часу», «Фабіанська політика». Це був безцінний досвід для майбутнього британського лідера. Варто сказати, що провінційні фабіанські товариства склалися здебільшого з робітників, на відміну від столиці, де серед засновників та активних членів переважали інтелігенція та науковці. У результаті своїх робочих подорожей країною Джеймс Рамзі Макдональд мав змогу на власні очі побачити, як зароджується соціалістичний рух [1, с. 31].

Джеймс Рамзі Макдональд часто казав, що якби він не став політиком, був би письменником [3, с. 49]. Він старанно займався самоосвітою. Після смерті в його бібліотеці було багато збірників статей із таких видань, як: «Щотижневий огляд» (“Fortnightly Review”), «Сучасник» (“The Contemporary”), «Дев'ятнадцяте століття» (“The Nineteenth Century”) та ін. Кожен збірник містив 62 і більше статей. Назва і автор кожної охайно

каталогізовані рукою Джеймса Рамзі Макдональда. Найраніший збірник датується лютим 1893 р. Тут були статті на різну тематику, але переважали політика і соціологія. Література, економіка і красзнавство також були добре представлені.

Одруження Джеймса Рамзі Макдональда з Маргарет Гладстоун в 1896 р. позитивно вплинуло на кар'єрне зростання молодого політика. Маргарет захоплювалася соціалістичними ідеями та фінансувала діяльність свого чоловіка. Пара багато мандрувала наприкінці 1890-х рр., що дало можливість Джеймсу Рамзі Макдональду зустрічатися із соціалістичними лідерами інших країн і надалі допомогло цьому політичному діячу розібратися в багатьох питаннях політичного життя та дипломатії [8, с. 185].

1900 р. Джеймс Рамзі Макдональд обраний секретарем Комітету робітничого представництва. Хоча деякі дослідники повідомляють про те, що частина делегатів, які брали участь у голосуванні, переплутали його з більш відомим на той час у профспілкових колах делегатом з однаковим прізвищем [10, с. 144]. Однак діяльність Джеймса Рамзі Макдональда на посаді секретаря Комітету робітничого представництва виявилася дуже ефективною. За його сприяння укладено секретний пакт Макдональда – Гладстона у вересні 1903 р. Щоби таке рішення не було суто особистим, він заручився підтримкою К. Харді, засновника лейбористського руху. Це була джентльменська угода з лібералом Хербертом Гладстоном, в якій останній погоджувався використати свій вплив для того, щоби дозволити лейбористам виставити своїх кандидатів без конкуренції з боку лібералів майже в 30 округах. У свою чергу лейбористи повинні були демонструвати свою підтримку лібералам в інших справах. Ця таємна угода посприяла тому, що в 1906 р. лейбористи отримали 29 мандатів у парламент [2, с. 25]. З нагоди такої значної перемоги (1900 р. лейбористи мали лише 2 мандати) було вирішено перейменувати Комітет робітничого представництва на Лейбористську партію. Отже, у ці роки діяльність Джеймса Рамзі Макдональда на посаді секретаря Лейбористської партії сприяла зміцненню позицій цієї партії в британському суспільстві.

Необхідно зазначити, що кар'єра Джеймса Рамзі Макдональда зазнала великої кількості злетів і падінь. 1911 р. він стає четвертим парламентським лідером партії після її засновника Кейра Харді (до 1908 р.), Артура Гендерсона (до 1910 р.) та Дж. Барнса (до 1911 р.), але Перша світова війна перекреслила його політичні успіхи. Як і

більшість соціалістів, Джеймс Рамзі Макдональд був переконаним пацифістом, виступав проти вступу Великої Британії в Першу світову війну. Це змусило його в 1914 р. піти у відставку як лідера партії, а його місце посів Артур Гендерсон. Треба сказати, що на початковому етапі війни Джеймс Рамзі Макдональд був настільки непопулярним, що його вже поховали як політика, ніхто не міг передбачити, що він знову повернеться на політичну арену.

«Нова ера» лейборизму починається після завершення війни. Популярність лівих ідей у післявоєнний період поширюється всією Європою. Вдало та завчасно Джеймсом Рамзі Макдональдом та Артуром Гендерсоном були проведені суттєві реформи в партійній організації та партійній ідеології. У 1918 р. лейбористи, нарешті, юридично оформилися як повноцінна політична партія. Завдяки ухваленню нової програми, яка розширювала електоральну базу партії, та введенню інституту індивідуального членства лейбористи суттєво збільшили кількість своїх прихильників та почали «перетягувати» велику кількість електорату і членів ліберальної партії на свій бік.

Характерно, що наступний політичний злет Джеймса Рамзі Макдональда припадає на 20-ті рр. ХХ ст., епоху пацифізму, віри в можливість мирного, позитивного діалогу на міжнародній арені. Усе це було співзвучно його переконанням. У 1922 р. Джеймс Рамзі Макдональду пробачають його пацифізм, він повертається в парламент як представник від Аберавона в Уельсі. Партія возз'єднується, і Джеймса Рамзі Макдональда знову обирають її лідером. На виборах 1923 р. консерватори втрачають абсолютну більшість, і коли уряд Стенлі Болдвіна в січні 1924 р. отримав вотум недовіри, король Георг V запросив Джеймса Рамзі Макдональда очолити уряд за підтримки лібералів Герберта Асквіта. Джеймс Рамзі Макдональд стає першим прем'єром у першому лейбористському уряді. Ніколи ще британський кабінет не очолювала людина робітничого соціального походження та без університетської освіти. Джеймс Рамзі Макдональд тоді обійняв одразу дві посади – міністра закордонних справ та прем'єр-міністра, що демонструвало його невміння передавати іншим частину своїх повноважень і недовіру до державних службовців [13, с. 543].

Нові вибори відбулися 1924 р., лейбористи сподівалися значно покращити своє становище в парламенті після досить вдалої політики їхнього уряду. Однак консерватори влаштували брудну провокацію проти лейбористів, яка в історіогра-

фії відома як «лист Зинов'єва». Лист нібито від голови Комінтерну Григорія Зинов'єва адресувався британським комуністам та іншим лівим із закликом розпочати революцію. За сприяння консерваторів ця інформація за чотири дні до виборів була надрукована в газетах. Налякані ліворадикальними ідеями, революцією та втручанням російських комуністів у життя британського суспільства британці з недовірою поставилися до Лейбористської партії, що вкрай негативно відбилася на результатах виборів. Лейбористи втратили 40 місць порівняно з попередніми виборами. Стенлі Болдуїн сформував уряд абсолютної більшості, але його кабінет опинився перед загрозою економічної кризи, загального страйку 1926 р. та зростання безробіття.

У травні 1929 р. відбулися наступні вибори, на яких лейбористи здобувають надзвичайну перемогу, виборовши 288 (260 у консерваторів) місць. Джеймс Рамзі Макдональд очолює другий лейбористський уряд. Але політика уряду лейбористів була зведена нанівець початком світової економічної кризи, яка жорстко вдарила по країні. Вирішенням проблеми могло стати зменшення соціальних витрат, але це не відповідало ідеям партії. Джеймс Рамзі Макдональд іде на дуже рішучий крок: формування національного уряду разом із консерваторами та лібералами. Джеймсу Рамзі Макдональду запропонували очолити коаліційний уряд, куди також увійшли ще два лейбористи – Дж. Томас та Ф. Сноуден. Такий крок обував членів Лейбористської партії. Як наслідок, трьох лейбористів, ураховуючи лідера партії (Джеймс Рамзі Макдональд), виключено за те, що вони пішли на коаліцію з консерваторами, отже, зрадили соціалістичні ідеали. Однак вигнанці згодом організували свою власну партію – Національну лейбористську. Хоча Джеймс Рамзі Макдональд і був у цей час прем'єр-міністром, однак не відігравав ключової ролі в уряді. До того ж він постійно перебував у сумнівах щодо подій навколо створення Національного уряду та розколу партії. Він і надалі вважав себе справжнім лейбористом, гадав, що вчинив правильно. Однак увесь час це питання непокоїло Джеймса Рамзі Макдональда. Усі його колишні друзі по партії відвернулися від нього, і це стало трагедією його життя.

У 1933–34 рр. Джеймс Рамзі Макдональд важко хворіє та не бере активної участі в державних справах. У той час країна опинилася в складній міжнародній ситуації, пов'язаній із приходом до влади в Німеччині Адольфа Гітлера, і потребувала справжнього лідера. Джеймса Рамзі Мак-

дональда знову звинувачують у надмірному пацифізмі. У травні 1935 р. він іде у відставку з посади прем'єр-міністра, однак посідає почесну посаду лорда-президента. До наступних виборів популярність Джеймса настільки впала, що він навіть не пройшов у парламент від свого виборчого округу. Він потрапив туди лише після довиборів від Об'єднаних шотландських університетів. У 1936 р. здоров'я Джеймса Рамзі Макдональда погіршилося. Лікарі радили йому відпочити від політики та зайнятися лікуванням, а саме відправитися в морську подорож. Саме в цій подорожі і перервалося життя видатного політика. Він помер 9 листопада 1937 р.

Не завжди зрозумілий сучасникам, Джеймс Рамзі Макдональд пізнав і світову славу, й часи великих невдач. Його постійно звинувачували та критикували у своїх працях лейбористські історики. Лише з появою у 1977 р. праці Девіда Маркванди починаються спроби переоцінки ролі та місця Джеймса Рамзі Макдональда в британській історії [1]. На сучасному етапі цікавість до постаті цього видатного політика зростає в контексті його підтримки в партії лівими силами. Хоча після твердої пацифістської позиції напередодні Першої світової війни, зазнавши часів великої непопулярності, його ліва риторика, після повернення в парламент ставала дедалі стриманішою [7, с. 156].

Період 14-тирічного почергового прем'єрства Джеймса Рамзі Макдональда і С. Болдвіна (С. Болдвін (1923 р.), Д.Р. Макдональд (1924 р.), С. Болдвін (4 листопада 1924 р.), Д.Р. Макдональд (1929 р.), Д.Р. Макдональд – С. Болдвін (1931 р.), С. Болдвін – Д.Р. Макдональд (1935 р.)) припав на складні часи в історії Великої Британії. [14, с. 66; 2, с. 111]. Джеймса Рамзі Макдональда сучасники звинувачували в кар'єризмі. На нашу думку, він був не більшим кар'єристом, ніж інші британські прем'єр-міністри, ухваливши рішення піти на коаліцію 1931 р. в умовах економічної кризи і непопулярних рішень, радше він намагався діяти в інтересах нації, ніж піклуватися про власну кар'єру.

Отже, Джеймс Рамзі Макдональд був однією із ключових фігур у процесі трансформації британської партійно-політичної системи ХХ ст. Серед плеяди яскравих лейбористських прем'єрів саме він був першим лейбористським лідером, який зміг донести до нації ідею про те, що, не відкидаючи своїх головних ідеалів, партія соціалістичного напрямку здатна керувати країною без насильства і потрясінь. Він зміг переконати британське суспільство в тому, що єдине перспективне майбутнє лейборизму – це майбутнє

партії національної, позбавленої класового оре- сходинки політичної кар'єри, став досвідченим
ола. Джеймс Рамзі Макдональд мав харизму, ора- парламентарієм, заслужив повагу короля Георга V
торські здібності, працьовитість. Пройшовши всі і можливість тричі формувати уряд.

Список літератури:

1. Marquand D. Ramsay Macdonald. London, 1997. 859 p.
2. Morgan K. Ramsay Macdonald. London, 2006. 157 p.
3. Lord Elton. The Life of James Ramsay MacDonald 1866–1919. London, 1939. 363 p.
4. Howard C. Macdonald, Henderson, and the Outbreak of War, 1914. The Historical Journal. 1977. № 20 (4). P. 871–891. URL: [http://www.jstor.org/stable/2638412\(1977\)](http://www.jstor.org/stable/2638412(1977)) (last access: 16.03.19).
5. McKibbin R. James Ramsay MacDonald and the Problem of the Independence of the Labour Party, 1910–1914. The Journal of Modern History. 1970. № 42 (2). P. 216–235. URL: <http://www.jstor.org/stable/1905942> (last access: 02.03.19).
6. Gaffney J. Leadership and the Labour Party, Narrative and Performance. Palgrave, 2017. URL: <https://play.google.com/books/reader?id=c4EkDwAAQBAJ&pg=GBS.PR3.w.1.0.6> (last access: 16.03.2019).
7. Lyman R. James Ramsay MacDonald and the Leadership of the Labour Party, 1918–22. Journal of British Studies. № 2 (1). P. 132–160. URL: <http://www.jstor.org/stable/175310> (last access: 16.03.2019).
8. Feely T. Number 10: the private lives of six prime ministers. London : Sidgwick & Jackson, 1983. 224 p.
9. Gregory R. James Ramsay MacDonald. 1866–1937. Obituary Notices of Fellows of the Royal Society. 1939. № 2 (7). P. 475–482. URL: <http://www.jstor.org/stable/769000> (last access: 16.03.2019).
10. Суслопарова Е. Джеймс Рамсей Макдональд (1866–1937). К политическому портрету лейбористского лидера. Новая и новейшая история. 2003. № 4. С. 141–157.
11. Абрамкин П. Джеймс Рамсей Макдональд и адаптация британских лейбористов к власти : автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.03. Челябинск, 2002. URL: <http://www.dissertat.com/content/dzheims-ramsei-makdonald-i-adaptatsiya-britanskikh-leiboristov-k-vlasti> (дата обращения: 20.03.2019).
12. Ценин С. Первое лейбористское правительство Великобритании : автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02. Рязань, 2010. URL: <http://www.dissertat.com/content/pervoe-leiboristskoe-pravitelstvo-velikobritanii> (дата обращения: 20.03.2019).
13. Роуз К. Король Георг V. Москва, 2005. 704 с.
14. Cook S. The Longman Handbook of Modern British History, 1714–2001. London, 2001. 506 p.

ДЖЕЙМС РАМЗИ МАКДОНАЛЬД КАК ПОЛИТИЧЕСКИЙ И ГРАЖДАНСКИЙ ДЕЯТЕЛЬ (1866–1937 ГОДЫ)

В статье исследуется политическая карьера Джеймса Рамзи Макдональда – первого премьер-министра Лейбористской партии Великобритании. Большое внимание уделяется становлению Джеймса Рамзи Макдональда как партийного лидера и авторитетного парламентария. Автор акцентирует внимание на том, что Джеймс Рамзи Макдональд инициировал подписание «джентльменского» соглашения с либералами в 1903 г., в результате которого лейбористам удалось значительно увеличить свое представительство в парламенте.

Опираясь на исследования британских ученых, автор выделяет характерную особенность периода: поочередное премьерство Джеймса Рамзи Макдональда и Стенли Болдуина (1923–1937 гг.). В статье отмечается важный вклад Джеймса Рамзи Макдональда в развитие Лейбористской партии, но критическая оценка его неудачных политических решений также присутствует.

Ключевые слова: Джеймс Рамзи Макдональд, Лейбористская партия, премьер-министр, политическая карьера, социалистическое движение.

JAMES RAMSAY MACDONALD AS A POLITICIAN AND CIVIL LEADER (1866–1937)

The article devoted to the political career of James Ramsay Macdonald who was the first Labour Prime Minister. Great attention is paid to the personal qualities of James Ramsay Macdonald as a party leader and parliamentarian. The author describes that it was Macdonald who initiated “gentleman’s” agreement with Liberals which allowed Labour to increase its membership in the Parliament.

The author shows characteristic feature of the period such as alternately governing of James Ramsay Macdonald and Stanley Baldwin during 14 years (1923–1937). The author summarizes that James Ramsay Macdonald have made a great contribution to the development of the Labour party. The article contains critics of his unpopular political decisions also.

Key words: James Ramsay Macdonald, Labour party, Prime Minister, political career, socialist movement.